

Mirjana Crnić Novosel

Institut za hrvatski jezik, Zagreb

mcrnic@ihjj.hr

Maja Opašić

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci

mopasic@uniri.hr

Frazemi u štokavskim ikavskim govorima Gorskoga kotara

U radu se analiziraju frazemi zastupljeni u štokavskim ikavskim govorima Gorskoga kotara. Riječ je o govorima u mjestima Lič, Mrkopalj i Sunger koji pripadaju novoštokavskom ikavskom dijalektu, a različitim poddijalektima. Građa je prikupljena terenskim istraživanjem, u slobodnome govoru i ciljanim upitnikom. Odabrani se frazemi analiziraju s obzirom na pojedine koncepte. Konceptualna je analiza pokazala da i u građi ovih mjesnih govora prevladavaju frazemi koji pokrivaju konceptualnu sferu koja se odnosi na čovjeka. S obzirom na to da istraživani govori dosad nisu bili podvrgnuti frazeološkoj analizi, ovim se prilogom nastoji doprinijeti boljemu poznavanju i opisu kako gorskokotarske tako i štokavske frazeologije. Ovo je istraživanje ujedno i prilog očuvanju narječnoga blaga na području Republike Hrvatske.

Ključne riječi: štokavski ikavski govori, Gorski kotar, frazem, semantička analiza, štokavsko narječje

1. Uvodne napomene

Od druge polovice 15. st. na području su Liča, Mrkoplja i Sungera zastupljeni predstavnici novoštokavskoga ikavskog dijalekta. Riječ je o doseljeničkim, neautohtonim govorima koji se, iako pripadaju istome dijalektu, dijele na dva poddijalekta: štakavski u Liču (*mřšav ko štâp*) i šćakavski u Mrkoplju i Sungeru (*mřšav ko šćâp*). Za te se govore u ovome radu rabe pokrate: L = Lič, M = Mrkopalj i S = Sunger, a

navode se isključivo uz primjer na koji se odnose. Razdiobu ovih govora potkrepljuju i ostale fonološke i naglasne značajke, poput različita odraza jata¹: *ĩmat dvĩ lĩve* (L) / *lĩve* (M, S) *nĩge*² i vokalizacije dočetnoga *-l*: *dĩbeja* (L) / *dĩbel* (M, S) *ko prĩsac*, statusa fonema *h*: *nĩpĩvĩn* (L) / *nĩpĩhĩn* (M, S) *ko mĩjĩr* (L) / *mĩhĩr* (M, S), naglasnih specifičnosti: *sĩv* (L) / *sĩh* (M, S) *ko bakĩlĩr* (L, M) / *bakĩlĩr*³ (S); *ko òd bĩda* (L) / *òd bĩda* (M, S) *òdvĩlĩn*, leksičkih razlikovnosti te u manjoj mjeri morfoloških značajki⁴. Ovi su govori parcijalno istraživani od 70-ih godina prošloga stoljeća sve do danas,⁵ no sva su istraživanja dosad zaobišla analizu frazeološke građe. Pojedini su frazemi dobiveni snimanjem slobodnoga govora za prethodnih istraživanja,⁶ a to nas je potaknulo na novija ispitivanja ličkoga, mrkopaljskoga i sungerskoga govora. Terenskim je istraživanjem (slobodnim govorom i ciljanim upitnikom) provedenim u više navrata i tijekom različitih godina (od 2008. naovamo) snimljena i transkribirana⁷ frazeološka građa koja pokazuje sličnosti, ali i produbljuje razlike među naoko istim, a ipak različitim mjesnim govorima. Za obradu građe i sastavljanje ciljanoga upitnika poslužila je dostupna frazeološka literatura, a temelj su ovoga istraživanja dosad provedena frazeološka istraživanja na štokavskome (primarno na novoštokavskome ikavskom) području.⁸ Spomenuti se upitnik rabio kada spontanim ispitivanjem nisu bili dobiveni potpuni ili dostatni podatci.⁹

Znajući da su organski idiomi neiscrpan izvor frazeološke građe, očekivano smo prikupljanjem dobili frazeološku građu dostatnu za više različitih analiza. Stoga smo se morali ograničiti na određen broj primjera koji se analiziraju s obzirom na koncepte, tj. tematsko-značenjska područja koja frazemi obuhvaćaju svojim značenjem, a odraz su kognitivno-jezičnih svojstava čovjeka i njegova uma.¹⁰ Ostale analize frazema, poput strukturne i sintaktičke analize, nisu dijelom ovoga rada koji predstavlja samo dio frazema na području Liča, Mrkoplja i Sungera.

¹ O većem udjelu ekavizama u govoru Sungera v. Crnić Novosel (2019: 78–82).

² Kosom su zagradom odijeljene različite fonološke ili naglasne varijante koje se pojavljuju u ispitivanim govorima.

³ U govoru je Sungera moguć i naglasak na prethodnome slogu: *bakĩlĩr*, a u istome se značenju u ovome frazemu rabi i leksem *stòkvĩž*.

⁴ Usp. Crnić Novosel (2019).

⁵ Usp. Finka (1977); Barac-Grum i Finka (1981); Lukežić (2008); Vranić i Crnić (2008); Crnić Novosel (2010, 2013, 2016, 2019).

⁶ Crnić Novosel (2019).

⁷ Transkripcija je provedena tradicionalnom hrvatskom dijalektološkom transkripcijom, onom primijenjenom u upitnicima za *Hrvatski jezični atlas*.

⁸ Usp. Menac-Mihalić (2005); Vukša Nahod i Malnar Jurišić (2016a); Vukša Nahod i Malnar Jurišić (2016b).

⁹ O dijalektološkim istraživanjima i prikupljanju građe usp. Chambers i Trudgill (1998); Jozić (2006); Bašić i Malnar Jurišić (2016).

¹⁰ Usp. Vidović Bolt (2011).

Dakle, cilj je ovoga priloga odabrane frazeme govora Liča, Mrkoplja i Sungera analizirati s obzirom na pojedine koncepte. Time će se nastojati pridonijeti boljemu poznavanju i opisu kako gorskokotarske tako i štokavske frazeologije.

2. Konceptualna analiza frazema

Prema shvaćanju kognitivnih semantičara, čovjek svijet doživljava i oblikuje metaforično koristeći se sličnošću i slikovitošću. Značenje frazema počiva na znanju o svijetu pa je upravo zato frazeologija područje koje u velikoj mjeri pokazuje povezanost između jezika i kulture, a frazemi odražavaju određene kulturalne konotacije i koncepte.¹¹ Pri razumijevanju frazema posežemo za našim poznavanjem svijeta pa su značenja frazema motivirana,¹² i to ljudskom konceptualizacijom koja je konstituirana metaforom. Frazemi su izrazi strukturirani na temelju metaforičkih koncepata¹³ koji odražavaju ljudsko mišljenje i ponašanje. Stoga se frazemi mogu svrstati svojim značenjem u koncepte, odnosno tematsko-značenjske skupine koje se zasnivaju na apstraktnim univerzalnim spoznajama.¹⁴ Koncepti povezuju značenja pojedinih frazema koji pritom ne moraju imati isto kategorijalno značenje, strukturu niti moraju biti međusobno sinonimi.¹⁵ Frazeološka su istraživanja pokazala postojanje univerzalne antropocentrične tendencije u frazeologiji koja se očituje u tome da „najveći dio frazeološkoga fonda svakog jezika čine frazemi koji pokrivaju konceptualnu sferu koja se odnosi na čovjeka“ (Hrnjak 2004: 23). Navedenom se sferom bavimo i u ovome radu jer u građi kako ostalih tako i ovih mjesnih govora prevladavaju frazemi koji se odnose na čovjeka. Pritom analizom nisu obuhvaćeni svi prikupljeni frazemi, osobito oni čija se značenja ne mogu okupiti u pojedini koncept.

2.1. Frazemi koji se odnose na čovjekov izgled

U prikupljenoj je građi zabilježen veći broj frazema kojih se značenje odnosi na opis čovjekova izgleda, a izdvojit ćemo nekoliko koncepata za koje je potvrđeno više primjera frazema.

2.1.1. Debljina – mršavost

Za opis osobe koja ima prekomjernu težinu zabilježena su samo dva frazema, dok mršavu osobu opisuje šest primjera što je neočekivano s obzirom na to da je negativna poja-

¹¹ Usp. Teliya i sur. (2000).

¹² Usp. Omazić i Ferčec (2001).

¹³ Usp. Lakoff i Johnson (1980).

¹⁴ Usp. Vidović Bolt (2011).

¹⁵ Usp. Kovačević (2012).

va uvijek zastupljena s više primjera. No, mršavost je negativnije konotirana ne samo u istraženim govorima, nego i u govorima drugih narječja,¹⁶ kao i u standardnome jeziku.¹⁷ Debela se osoba uspoređuje s prascem: *dèbeja* (L) / *dèbel* (M, S) *ko prásac*, domaćom životinjom veće tjelesne mase. Koristi se uglavnom za opis debele muške osobe. Poredbeni frazem *dèbeja* (L) / *dèbel* (M, S) *ko šípak* motiviran je izgledom ploda šipka koji je velik, okrugao i pun sitnih sjemenki pa i ovaj frazem opisuje osobu krupne, okrugle građe tijela i veće tjelesne mase. Zanimljiv je frazem *dèbel ko rôžica* (M) prema frazemu *líp ko rôžica* (L, M, S) jer se nekad lijepom i privlačnom smatrala osoba krupnije građe.

Frazem *bít kôst i kôža* opisuje izrazito mršavu osobu čija se mršavost očituje nedostatkom mišićnoga tkiva, a upućuje i na fizičku iscrpljenost.¹⁸ U sljedećim poredbenim frazemima mršava se osoba uspoređuje s tankim drvenim predmetom: *mřšav ko štáp* (L) / *ščáp* (M, S), suhim drvom: *sûv* (L) / *sûh* (M, S) *ko sùvo* (L) / *sûho* (M, S) *dřvo* i bakalarom, ribom koja se najčešće prodaje u sušenome obliku: *sûv* (L) / *sûh* (M, S) *ko bakâlâr* (L, M) / *bakâlâr (stôkviž)* (S).¹⁹ Zanimljiv je primjer *úsūkâ (sfîsâ) se ko dôbro sùkno* (M, S) u kojemu se mršava osoba uspoređuje s dobrim suknom, odnosno u pozadinskoj je slici tkanina koja ako je napravljena od čistoga pamuka, pri prvomu se pranju skuplja naočigled, toliko da je nemoguće ne primijetiti što se dogodilo.

2.1.2. Ljepota – ružnoća

U prikupljenoj građi prevladavaju frazemi koji se odnose na koncept ružnoće koja je očekivano negativno percipirana. Tim je poredbenim frazemima značenje motivirano sastavnicama koje predstavljaju osobe prema kojima ljudi stereotipno imaju općenito negativan stav: *gřd ko Ćigan* (L, M, S), osobe ili bića kojih se ljudi boje: *gřd ko Ćifut* (M), *gřd ko vrâg* (L, M, S). Ćifut je naziv za provalnika, lopova, dok vrag predstavlja sve ono loše, negativno, zastrašujuće. Tako sve ono što izaziva neugodu i strah postaje simbolom ružnoga i neprikladnoga. Ružna se osoba uspoređuje i sa psom: *gřd ko pàs* (L, M, S), koji je vrlo čest komparatum u frazeologiji. U pozadinskoj je slici frazema *kô da je ispâ* (L, M) / *ispal* (S) *Ćiganu iz tórbē* također negativan odnos prema Ciganima (Romima), a osim što znači da tko nije lijep, može opisivati i onoga tko se ponaša neprimjereno, neuljudno, nestašno (ob. za dijete).

S obzirom na to da se nadnaravna bića javljaju prema vjerovanju po noći i njihov je izgled vrlo zastrašujuć, neugledan se izgled uspoređuje neizravno sa sablasti, duhom u frazemu *da vîdîš kôga u škûru bi se prîstrašija* (L), tj. *da vîdîš kôga po nôći bi se prîstrašija* (M) / *prîstrašil* (S).

¹⁶ Usp. Malnar Jurišić i Vukša Nahod (2015).

¹⁷ Usp. Fink-Arsovski (2002).

¹⁸ Usp. Kovačević (2012).

¹⁹ Frazem *sûh ko stôkviž* (S) potvrđen je i u čabarskim govorima (*suh ko stakviš*), a leksem *stakviš* upotrebljava se samo u frazemu (Malnar Jurišić i Vukša Nahod 2015).

Sljedeći frazemi osim što upućuju značenjem da je tko ružan i neprivačlan, imaju i dodatnu konotaciju da je ta osoba i vrlo odbojna komu jer je u pozadinskoj slici svima izbjegavanje bilo kakvoga tjelesnog kontakta: *nè bi na kòga ni bicikal naslònija* (L), *nè bi ga štâpon* (L) / *ščâpon* (M, S) *dírā*. U Liču je još zabilježeno: *nè bi ga štâpon od četri mètra dírā*. Stoga su navedeni frazemi izrazito negativno konotirani.

Lijepu se žensku osobu uspoređuje s cvijećem: *lípa ko rôžica* (L, M, S) i djevojčicom: *lípa ko cùrica* (L, M, S), čime se želi reći da je ta ženska osoba ne samo vrlo lijepa, nego i mladolika. Poredbeni frazem *líp ko slíka* (L, M, S) koristi se za osobe oba spola, a moguć razlog usporedbi lijepe osobe sa slikom je u „idealiziranom prikazivanju ljudi na slikama“ (Fink-Arsovski 2002: 40). Ljepota se muške osobe u ispitivanim govorima opisuje jedino tim frazemom.

2.1.3. Boja puti i kose

Osobu tamne puti uspoređuje se s predmetima tamne boje: *cŕn ko òpanak*, *cŕn ko ùgarak* (L, M, S) i *cŕn ko lònac*²⁰ (L) te osobama tamne boje kože koje pripadaju drugoj rasi: *cŕn ko Ćigan* (L, M, S).

2.1.4. Razvijenost tijela, jakost

U prikupljenoj je građi veći broj frazema kojima se opisuje razvijena, snažna, stasita i krupna osoba, a odnose se samo na muškarca. Riječ je o frazemima *jâk ko kòñ* (L, M, S) i *jâk ko bìk* (*bìčina*) (L) u kojima je jak muškarac poistovjećen s dvjema životinja-ma poznatima po svojoj snazi jer tako razvijena građa tijela uglavnom podrazumijeva i snagu.²¹ Jak i stasit muškarac uspoređuje se s planinom ili brdom u poredbenim frazemima *ko òd bŕda* (L) / *od bŕda* (M, S) *òdvâlĕn*, *jâk ko plànina* (L) ili *jâk ko gòra* (M). Oni imaju dodatnu konotaciju da takva snaga i razvijenost podrazumijeva i visinu što je slučaj i u primjerima *mŕcina od čòvika* (L, M, S), *kûs od čòvika* (L) i *mòre te <kò> u zûbĭn nòsit* (L). Riječ *mŕcina* može se odnositi na lošega, bezvrijednoga čovjeka, ali i ljudinu, ogromnoga čovjeka pa je upravo u potonjem značenju upotrijebljena u frazemu. U frazemu *kûs od čòvika* (L) riječ *kûs* znači ‘dober primjer(ak) čega’ pa zato frazem upućuje na naočita i stasita muškarca.

2.2. Frazemi koji se odnose na čovjekovo stanje, položaj

Među brojnim primjerima frazema koji se odnose na čovjekovo stanje ili položaj, izdvojeno je nekoliko koncepata koji se i inače u frazeologiji ističu svojom brojnošću.

²⁰ Lonci su nekada bili crne boje.

²¹ Usp. Vidović Bolt (2011).

2.2.1. Bljedilo – crvenilo

Frazemi ovoga koncepta opisuju čovjekov izgled uzrokovan određenim psihofizičkim stanjem. Tako lice osobe može poprimiti blijedu boju uslijed bolesti, iscrpljenosti, straha, a tada se blijeda osoba uspoređuje s bijelom bojom snijega: *blíd* (M) / *bléd* (S) *ko sníg*, krpe: *blíd* (L, M) / *bléd* (S) *ko křpa* jer je frazem nastao u doba kada su krpe bile samo bijele boje, platna: *běl/bíl ko plátno* (S, M) te mrtvaca: *blíd ko mřtvac* (*mřtvī*) (L, M, S). Svi navedeni frazemi imaju i konotaciju da osoba općenito izgleda loše, izmučeno, mršavo, slabo.

Crvena boja lica najčešće je posljedica srama, ljutnje i pretjeranoga izlaganja suncu. U frazemu *čřven ko pàprika* (L, M, S) značenje je motivirano povrcem crvene boje, a opisuje osobu koja se zacrvenjela u licu od bijesa.

2.2.2. Zdravlje

Budući da je zdravlje stanje koje svi priželjkuju i preduvjet je uspješnoga života i rada, ne čudi što je u prikupljenoj građi taj koncept zastupljen s više primjera. Frazemi opisuju zdravu osobu, punu snage i života, a pritom se čije zdravlje može održavati i u boji lica. Rumena, crvena boja lica povezuje se i sa zdravim stanjem organizma što je motiviralo frazem *líp ko (čřvena) jàbuka* (L, M, S). U pozadinskoj je slici crvena boja jabuke, a osim toga crvena jabuka simbol je zdravlja, ljepote i mladosti. Stoga taj frazem, kao i *mláda křv* (L, M, S), osim što znači da je tko zdrav, upućuje i da je riječ o mladoj osobi.

Zdrava se osoba uspoređuje s drvećem, drenom u frazemu *zdràv ko drèn* (L, M, S), koje je vrlo čvrsto i otporno stablo²² te korijenom hrenom: *zdràv ko rèn* (L) / *hrèn* (M, S), koji asocira na izdržljivost.

2.2.3. Bogatstvo – siromaštvo

U ovoj su skupini frazemi koji se odnose na bogatstvo i siromaštvo kao (ne)posjedovanje materijalnih dobara i sredstava za život. Tako izrazito bogata čovjeka koji ima mnogo novaca, ali i materijalnih dobara opisuju frazemi *pùn ko šípak* i *bit dòbro pòt-kožen* (L, M, S).

U frazemima *némat š čin ni mřša otròvat* (L, M, S) i *némat đınara*²³ *ni za lík* (M, S) na siromaštvo upućuje nedostatak novca kao osnovnoga preduvjeta za normalan život, a bez kojega čovjek ne može osigurati ispunjenje osnovnih životnih potreba – hrane i mjesta za život.²⁴ Budući da je kruh osnovna životna namirnica, upravo nemogućnost

²² Usp. Fink-Arsovski (2002).

²³ Dinar je bio službena valuta u bivšemu SFRJ-u, pa tako i u Hrvatskoj, a razgovorno danas znači novac općenito.

²⁴ Usp. Opašić, Čunović i Fumić (2014).

da se ona osigura upućuje na čovjekovo siromaštvo u frazemu *némat ni za krùv* (L) / *krùh* (M, S). Na stanje beskućništva kao mogućega ishoda osiromašenja koje označuje potpuni krah čovjekova materijalnoga, a nerijetko i duhovnoga stanja odnosi se frazem *némat ni kùće ni kùćišta* (L). Posve siromašna, uboga osoba bez sredstava za život opisuje se frazemima *bīt na pròsjāčkōn štāpu* (L) / *šcāpu* (M, S), *imat gāće na štāpu* (L) / *šcāpu* (M, S) i *sirōmašan (gōl, sirōtiña) ko cĳkvenī/cĳkvenī²⁵mīš* (L, M, S). Posljednji je frazem internacionalizam kojemu je u pozadinskoj slici crkva kao „kuća“ u kojoj se ne pripravlja hrana, pa je miš kao „stanovnik“ takve crkve prošao vrlo loše jer ne može doći do ostataka hrane, što je uobičajeno u drugim kućama.

Može se zaključiti da prevladavaju primjeri koji opisuju siromašna čovjeka, a to ne čudi ako znamo da je riječ o kraju u kojemu se oduvijek teško živjelo.

2.2.4. Starost – mladost

U prikupljenoj građi potvrđeno je više frazema koji opisuju osobu starije životne dobi, a samo je jedan frazem koji se odnosi na mladu osobu. Riječ je o frazemu *mlād ko <mlāda> ròsa* (L, M, S) u čijoj je pozadinskoj slici pojava rose koja asocira svježinu, početak novoga dana. Za razliku od njega, poredbeni frazem *mlād ko ròsa u pódne* (L, M, S) izriče suprotno značenje da je tko starije dobi jer nije uobičajeno da se rosa javlja sredinom dana.

Biblijsko-kršćanskoga su podrijetla frazemi *stār kaj Īsusov māgarac* (S), *stār ko Metùzalem* (M) / *Matùzalem*²⁶ (S) i *stār ko Biblija* (L, M, S). Osoba starije dobi uspoređuje se s dobi Isusova magarca jer je Isus Krist živio prije više od dvije tisuće godine, a poznato je da je na magarcu primjerice stigao u Jeruzalem na proslavu Pashe. Biblijski lik poznat po svojoj starosti je *Metuzalem (Metušalah)* koji je doživio čak 969 god., stoga se jako stara čovjeka uspoređuje s Metuzalemom.²⁷ U frazemu *stār ko Biblija* starija se osoba uspoređuje s Biblijom kao knjigom nastalom prije više od 5000 godina.

Frazem *bīt jèdnōn nōgōn u gròbu* (L, M, S) osim što upućuje na stariju životnu dob, ima i dodatnu konotaciju da se bliži kraj čijega života, vjerojatno uslijed bolesti.

Među navedenima izdvaja se frazem *bīt stāra kĳūka*²⁸ (L, M, S), koji ne govori samo da je osoba starije dobi, nego i da je zbog toga mudrija, pametnija.

²⁵ U svim trima govorima alterniraju obje varijante, s time da je prvi primjer (*cĳkvenī*) relevantniji od drugoga (*cĳkvenī*). U govoru Mrkoplja, a napose Sungera zanaglasne duljine mogu izostati. O slaboj izrazitosti nenaglašene duljine i njezinu skraćivanju u mrkopaljskome i sungerskome govoru v. Crnić Novosel (2019: 109–110).

²⁶ U govoru Sungera zabilježen je i frazem *múdar ko Matùzalem* u značenju ‘jako mudar’, a odraz je shvaćanja da onaj tko je jako star, očito je i vrlo mudar.

²⁷ Usp. Opašić (2013).

²⁸ *Kĳūka* = 1. nos, 2. pamet.

2.2.5. Ljutnja

Ljutnja se smatra jednom od osnovnih emocija pa ne čudi veći broj pronađenih frazema koji opisuju različite manifestacije ljutnje u čovjekovu ponašanju i/ili govoru. Osjećaj i stanje ljutnje proizlazi iz doživljaja nepravde, nepoštenja ili neke vrste osobne povrede te je mogu izazvati vlastita ili tuđa ponašanja, pojedini događaji, kao i sinteza subjektivnih doživljaja i objektivnih okolnosti.²⁹

Prevladavaju frazemi u kojima se bijesna osoba, kod koje je ljutnja eskalirala u ponašanju, uspoređuje sa životinjom koja postaje izrazito opasna ako je izazvana, uznemirena: *jādan*³⁰ *ko pās* (L, M, S) / *jādan ko <bīsno> pāsče* (L). Navedeni frazemi ujedno opisuju najveći stupanj ljutnje kada se čovjek više ne može suzdržati i izravno pokazuje ljutnju te gubi kontrolu nad svojim postupcima i govorom.³¹ Najveći intenzitet ljutnje opisuje frazem *da zmija ujīde kōga otrōvala bi se <ōd ňega>* koji nosi konotaciju da je osoba toliko ljuta da je čak i zmija manje opasna od nje.

Slabiji intenzitet ljutnje opisuju frazemi *bīt krīvo nāsāžēn* (L, M, S), *đīgā se na līvu* (L, M) / *lēvu* (S) *nōgu i kō da je pišā po kōprivi* (M, S).

2.3. Frazemi koji se odnose na čovjekove osobine

U prikupljenoj građi velik je broj frazema kojima se opisuju različite čovjekove osobine, a u nastavku se izdvajaju one za koje je potvrđen najveći broj frazema.

2.3.1. Bahatost, umišljenost

Umišljenu i bahatu osobu opisuje nekoliko poredbenih frazema: *nāpūvān* (L) / *nāpūhān* (M, S) *ko mījūr* (L) / *mīhūr* (M, S), *nāpūvān* (L) / *nāpūhān* (M, S) *ko prāsac; naduvā se ko žāba* (L), *šepūrit*³² *se ko pūrān* (L). Većini je u A-dijelu pridjev *nāpūvān* / *nāpūhān*, koji i izvan frazeološkoga konteksta ima značenje 'koji se pravi važan, umišljen', dok je u C-dijelu usporedba s predmetom karakterističnoga napuhanog oblika (*mījūr/mīhūr*) ili životinjom koja izgledom djeluje napuhano (*prāsac, žāba, pūrān*).

Frazem *pūn sēbe* (L, M, S) upućuje također na umišljenu osobu koja je koncentrirana samo na sebe.

Umišljenost i bahatost može biti vidljiva u čijem ponašanju i držanju tijela na što upućuju frazemi potvrđeni u svim trima govorima: *vīdi ōvōga kako se dīži, nē vidit što od nōsa i glēdat s visōka na koga*. Frazemi *nē vidit što od nōsa i glēdat s visōka na koga* motivirani su gestama jer im je u pozadinskoj slici osoba koja podiže svoj nos, a pritom

²⁹ Usp. Opašić i Spicijarić Paškvan (2018).

³⁰ *Jādan* = ljut.

³¹ Usp. Opašić i Spicijarić Paškvan (2018).

³² *Šepūrit* = hodati uzdignute glave; držati se oholo, razmetati se, praviti se važan.

joj je glava tako uzdignuta da ne vidi što se oko nje događa te usto zbog neprirodnoga i pretjerano napadnoga položaja glave izgleda vrlo smiješno.³³ Pri takvome položaju čovjek ima osjećaj kontrole svega ispod sebe, ali ujedno sve što je ispod njega izaziva u njemu prezir te smatra to nedostojnim svoga pogleda, odnosno pozornosti. Stoga navedeni frazem i imaju i dodatnu konotaciju da je riječ i o oholjoj osobi.

Frazem *kò da je pòpija* (L, M) / *pòpil* (S) *svu <cilu (M) / celu (S)> pàmēt òvōg(a) svíta* odnosi se na osobu čija se umišljenost očituje vjerojatno u njegovu govoru, odnosno riječ je o osobi koja uvijek ima što reći o nekoj temi smatrajući se kompetentnom za sve što je u neskladu s njezinim stvarnim kompetencijama. Moguće je da je motiviran ontološkom metaforom GLAVA JE SPREMNIK u koji čovjek sprema svu pamet, tj. znanje.³⁴

Oduvijek su se pojedinci htjeli približiti božanstvu pa su se neki čak i smatrali bogom/božanstvom kao najuzvišenijim besmrtnim bićem. To se održava i u pozadinskoj slici frazema *ni Bōg nije kòmu do kòlīnā* (L, M, S), koji opisuje jako umišljenu, čak i oholu osobu.

2.3.2. Umna ograničenost i psihička nestabilnost

Koncept umne ograničenosti i psihičke nestabilnosti najbrojniji je frazemima u prikupljenoj građi, a i inače je riječ o vrlo plodnom frazeološkom konceptu. Osobe ograničenih kognitivnih sposobnosti uvijek su na meti društvene kritike i poruge pa ne čudi velik broj primjera i u govorima Liča, Mrkoplja i Sungera. Umno ograničena osoba se često uspoređuje sa životinjama: *blěntav ko télac* i *glúp ko mągarac* (L, M, S); *ĩmat kokòšju pàmēt* (L), tj. *kokòšji mōzak* (M, S), *ĩmat pàmēt ko kòkoš* (L, M, S). Telac i magarac simboliziraju glupost, no značenje je motivirano i njihovim fizičkim karakteristikama, tj. velikom građom tijela.³⁵ Kokoš u frazeologiji, ali i jeziku općenito ima konotativna pejorativna značenja pa simbolizira glupost, a posebno njezin mozak koji se smatra daleko manjim, time i slabije razvijenim od ljudskoga. No, suvremena su istraživanja utvrdila da je mozak ptica podjednako razvijen kao i mozak sisavaca.³⁶ Frazemi *ĩmat kokòšju pàmēt* (L) / *kokòšji mōzak* (M, S) i *ĩmat pàmēt ko kòkoš* (L, M, S) uglavnom se koriste za osobe ženskoga spola. U frazeologiji je uobičajeno glupa čovjeka uspoređivati s drvenim predmetima, što potvrđuje i frazem *blěntav ko pāń* (L), dok u frazemu *túp ko mōtika* (L, M, S) na glupost asocira upravo tupi metalni dio motike.

Glava se metaforički doživljava kao spremnik u kojemu se nešto nalazi, a to je motiviralo pozadinsku sliku frazema *ĩmat slāme u glāvi / slāma je u glāvi kòmu* (L, M, S) i *fāli kòmu sōli u glāvi* (L, M, S). Prva se dva odnose na osobu koja umjesto mozga ima

³³ Usp. Kovačević (2012); Hrnjak (2005).

³⁴ Usp. Malnar Jurišić i Vukša Nahod (2015).

³⁵ Usp. Vidović Bolt (2011).

³⁶ Usp. Kovačević (2012).

slamu, dakle nešto šuplje i bezvrijedno. U frazemu *fàli kòmu sòli u glàvi* sol simbolizira pamet i mudrost pa njezin izostanak upućuje na suprotno.

Nekoliko je frazema sa sastavnicom *pamet*, a također opisuju umno ograničenu osobu: *ìmat kràtku pàmēt* (L, M, S) i *pàmēt ne pritičē kòga* (L), uz primjer *dùga kòsa, kràtkà pàmēt* (L, M, S) koji se odnosi samo na žensku osobu.

Frazemi *nàpāsā³⁷se b̀unikē* (L); *nàjā* (L, M) / *nàjal* (S) *se l̀udī* (L, M) / *ǹorih* (S) *glīvā; fàli mu kòja dàska* (L, M, S), tj. *dùga³⁸(L) u glàvi, ùdren mòkròn k̀p̀p̀n po glàvi, ǹisu mu svē òvce na br̀òju i ǹisu mu svī d̀òma* (L, M, S) opisuju čovjeka koji se ne ponaša normalno, koji nije pri zdravoj pameti i djeluje pomalo blesavo, šašavo, čaknuto. Takva se osoba često u frazeologiji opisuje frazemima kojima je u pozadini slika glave kao neke građevine ili spremišta od dasaka unutar koje je smješten mozak pa kada neka od dasaka nedostaje, čovjek ostaje bez mozga, tj. pameti.³⁹ U pozadinskoj je slici frazema *nàjā* (L, M) / *nàjal* (S) *se l̀udī* (L, M) / *ǹorih* (S) *glīvā* činjenica da postoje gljive koje proizvode psihoaktivne supstance kao što je *Psilocybin* koji pripada skupini droga zvanih psihodelične ili halucinogene droge. Ako čovjek konzumira te gljive, može imati različite neuobičajene psihofizičke reakcije. Slične reakcije izaziva i vrlo otrovna biljka *bunika*, što je motiviralo primjer *nàpāsā se b̀unikē* (L). Frazem *ùdren mòkròn k̀p̀p̀n po glàvi* (L, M, S) osim što opisuje osobu čudnoga ponašanja, pomalo i priglupu, odnosi se i na osobu koja zbog šoka ne može doći k sebi jer mu je u pozadini slika čovjeka koji zbog udara u glavu gubi orijentaciju, postaje smušen i izgubljen.⁴⁰

2.3.3. Brbljavost – šutljivost

Koncept brbljavosti plodan je u frazeologiji, a tako i u frazemima govora Mrkoplja, Liča i Sungera. Razlog tomu je upravo u izrazito negativnoj percepciji osoba koje puno i dosadno govore, govore bez prestanka. Na takvu se osobu odnose sljedeći frazemi: *ìmat d̀ug jèzik (jèzičinu)* (L, M, S), tj. *l̀opatinu⁴¹* (L), *ìmat jèzičinu (jèzik) ko kràva r̀ep* (L, M, S), *progovòrija* (L, M) / *progovòril* (S) *bi na g̀uzicu kad nē bi na ústa*. Frazemi sa somatizmom *jezik* motivirani su slikom veličine jezika koja se podudara s količinom riječi koje čovjek može izgovoriti, a pritom frazem *ìmat jèzičinu (jèzik) ko kràva r̀ep* opisuje i osobu sklonu ogovaranju te mu je u pozadinskoj slici duljina kraljleg repa.⁴² Frazem *progovòrija* (L, M) / *progovòril* (S) *bi na g̀uzicu kad nē bi na ústa* svojim se značenjem odnosi na osobu koja ne može ništa zadržati za sebe, koja sve mora reći

³⁷ *Nàpāsā* = gl. pr. r. m. r. jd. pasti do sitosti, napasti /se/.

³⁸ *Dùga* = jedna od dasaka od kojih je sastavljena bačva.

³⁹ Usp. Kovačević (2012).

⁴⁰ Usp. isto.

⁴¹ *L̀opatina* je u ovom slučaju sinonim za jezik.

⁴² Usp. Kovačević (2012); Vidović Bolt (2011).

naglas, a motiviran je činjenicom da je somatizam *guzica* dio tijela koji nema funkciju govora.

Brbljava se osoba uspoređuje u frazemima s mlincem za kavu: *gòvorī ko Mārīja mlinac* (M, S), *měljē ko mlinac* (M, S) / *bròštul*⁴³ (L) i s predmetima koji se navijaju: *gòvorī ko navījen* (L, M, S) i *gòvorī kòlda ga nāvilo* (L). Frazem *gòvorī ko Mārīja mlinac* ima konotaciju i da osoba ne govori samo puno, nego i dosadno, a vlastito ime kao sastavnica upućuje da je vjerojatno postojala osoba toga imena poznata po svojoj brbljivosti.

Zabilježen je samo jedan frazem kojim se opisuje vrlo šutljiva osoba – *nēmā rīči u kòga* (L, M, S).

2.3.4. Brzina, okretnost, spretnost – sporost, nespretnost

U prikupljenoj je građi zabilježeno više primjera kojima se opisuje brzina i način čovjekova kretanja. Tako se brzoga čovjeka uspoređuje u poredbenim frazemima sa životinjama koje su poznate po brzome kretanju: *břz (náredan) ko zēc* (L, M, S), s vrstom streljiva: *břz ko šprīh*⁴⁴ (M) te prirodnom pojavom munje koja se pojavljuje na nebu kratko i brzo nestaje: *břz ko mīna* (M, S). Sljedeći frazemi osim što opisuju osobu brzoga kretanja, imaju i dodatno značenje da je riječ o vrlo okretnoj, spretnoj osobi,⁴⁵ a u C-dijelu su im predmeti, i to igračke koje se vrte oko svoje osi: *břz (náredan) ko bñnkalica* (L) / *bñnčak* (M)⁴⁶ i *břz (náredan) ko zvrčk* (L, M, S). Na nemirnu osobu koja ne može dugo biti na jednome mjestu upućuje frazem *kò da je <ko (L) / ki (M, S)> na ringišpīlu* kojemu je u pozadini slika vrtuljka. Frazemi *īmat cřve u gūzici* i *kò da mu vřtē cřvī u gūzici* (L, M, S) motivirani su slikom djeteta oboljeloga od crijevnih nametnika koji izazivaju strašan svrab zbog kojega dijete ne može mirno sjediti, pa također opisuju nemirnu osobu.

Nespretnoga čovjeka koji vrlo nevjesto, čak i smotano obavlja svoj posao opisuju frazemi: *īmat dvī līve* (L, M) / *lēve* (S) *nòge, nèspretan ko tēle* (L, M, S); *smòtān ko sājla* (L, M) i *smòtān ko motòvilo*⁴⁷ (M, S). Frazem *īmat dvī līve* (L, M) / *lēve* (S) *nòge* motiviran je simbolikom lijeve noge koja, kao i lijeva ruka, simbolizira nešto loše, negativno, čak i nespretno s obzirom na to da je uobičajeno da se ljudi koriste desnom rukom. Nespretna se osoba uspoređuje s teletom jer je ono simbol nesposobnosti, ali i moguće zato što tek okoćeno tele ne može stajati stabilno na nogama. U poredbenim frazemima *smòtān ko sājla* (L, M, S) i *smòtān ko motòvilo* (M, S) u C-dijelu su predmeti koji se okreću oko vlastite osi pa je vrtnja oko osi slika čovjeka koji ne zna kamo

⁴³ *Bròštul* = mlinac za kavu.

⁴⁴ *Šprīh* se u govoru Mrkoplja odnosi na streljivo iz starih vremena, a riječ je o vrsti metka.

⁴⁵ Usp. Fink-Arsovski (2002).

⁴⁶ *Bñnkalica/bñnčak* = vrsta starinske igračke koja se okretala, zvrk.

⁴⁷ *Motòvilo* je naprava koja se vrti oko osovine, a služi za namatanje prede (RHJ 2000).

je krenuo ili se vraća te je njegova putanja kretanja pokazatelj da je nekoncentriran, nepromišljen i sl.

Osoba koja se sporo kreće uspoređuje se s pužem, životinjom koju karakterizira polagan način kretanja: *bīt b̃žz (spõr) ko pūž* (L, M, S). U Liču se za takvu osobu koristi i frazem: *vūć se ko c̃rna zēmļa*.

3. Zaključak

Iz prikupljene i analizirane frazeološke građe štokavskih ikavskih govora Gorskoga kotara vidljivo je da navedeni govori obiluju frazemima različita postanka, podrijetla i upotrebe. Najvećim se dijelom frazemi odnose na čovjeka, što je bilo i očekivano s obzirom na dosadašnja frazeološka istraživanja. Pritom se svojom brojnošću izdvajaju frazemi koji opisuju čovjekov izgled, i to ružnoću, zatim stanje ljutnje te osobine umišljenost, brbljavost i umnu ograničenost. Analizirani frazemi uglavnom su motivirani: domaćim životinjama i biljkama, predmetima iz svakodnevnoga života, nadnaravnim bićima, prirodnim pojavama, posebnostima geografskoga okruženja, dijelovima tijela i običajima. Može se zaključiti da je velikim dijelom riječ o frazemima koji su zaobilježeni i u standardnome hrvatskom jeziku, kao i u govorima drugih narječja iako postoje određene varijante u sastavnicama tih frazema. Za jedan se dio frazema može pretpostaviti da je regionalno ili lokalno obilježen, ali za siguran zaključak potrebna su daljnja opsežnija istraživanja koja se planiraju provesti, ponajprije analiza frazema na štokavskome ikavskom području Gorskoga kotara u kontekstu drugih novoštokavskih ikavskih govora, u svrhu prinosa nacionalnomu frazeološkom blagu.

Literatura

- Barac-Grum, Vida; Finka, Božidar. 1981. Govori i nazivlje. U: *Gorski kotar* [ur. Šafar, Josip i sur.]. Delnice: Fond knjige „Gorski kotar“, 418–431.
- Bašić, Martina; Malnar Jurišić, Marija. 2016. Hrvatska dijalektološka istraživanja – ščera, danas, jutra. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, 40, 63–74.
- Chambers, J. K.; Trudgill, Peter. 1998. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crnić, Mirjana. 2010. Osnovne fonološke značajke sungerskoga govora. U: *Riječki filološki dani: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani, održanoga u Rijeci od 6. do 8. studenoga 2008. Knjiga 8.* [ur. Badurina, Lada; Bačić-Karković, Danijela]. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 605–611.
- Crnić, Mirjana; Macan, Željka. 2011. Germanizmi u štokavskim ikavskim govorima Gorskoga kotara. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 23 (1), 7–21.
- Crnić Novosel, Mirjana. 2013. Zajik va kome ča slaje zvoni – zapadna čakavština Gorskoga kotara. *Slovansky svět: zamy či neznamy?* [ur. Kedron, Kateřina; Příhoda, Marek]. Červený Kostelec – Praha: Pavel Mervart, 21–27.
- Crnić Novosel, Mirjana. 2016. Govor Liča. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 42 (2), 333–352.
- Crnić Novosel, Mirjana. 2019. *Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- Finka, Božidar. 1977. Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XX (2), 167–197.
- Hrnjak, Anita. 2005. Geste i mimika kao izvor frazeologije (na primjeru hrvatske frazeologije). *Filologija*, 44, 29–50.
- Jozić, Željko. 2007. O metodologiji terenskog istraživanja. *Šokačka rič*, 4, 155–161.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Lakoff, George; Johnson, Mark. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Lukežić, Iva. 2008. Mrkopaljski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 14, 293–324.
- Malnar Jurišić, Marija; Vukša Nahod, Perina. 2015. O čovjeku ukoliko – konceptualna analiza frazema čabarskih govora. *Jezikoslovni zapiski*, 21 (1), 121–136.
- Menac, Antica; Fink Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.

- Nežić, Ivana; Opašić, Maja. 2016. Prilog semantičkoj analizi frazema govora Brovinja. U: *Zbornik radova Šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa* [ur. Botica, Stipe i sur.]. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 365–375.
- Omazić, Marija; Ferčec, Ivanka. 2001. Metafora i metonimija – dio konceptualne motivacije u procesu razumijevanja frazema. U: *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici* [ur. Stolac, Diana; Ivanetić, Nada; Pritchard, Boris]. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 533–543.
- Opašić, Maja. 2013. *Biblizmi u hrvatskome jeziku*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Opašić, Maja; Čunović, Nika; Fumić, Matea. 2014. Bogatstvo i siromaštvo u hrvatskoj frazeologiji. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 26 (2), 91–103.
- Opašić, Maja; Spicijarić Paškvan, Nina. 2018. A comparison of the phraseological description of the emotion of anger in Croatian and Hungarian. U: *Slavofraz 2016: Phraseologie und (naive)Psychologie Phraseology and (naive) psychology* [ur. Będkowska-Kopczyk, Agnieszka; Pfandl, Heinrich]. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 227–239.
- RHJ = Šonje, Jure [ur.]. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležu – Školska knjiga.
- Teliya, Veronika i sur. 2000. Phraseology as a language of Culture: Its Role in the Representation of a Collective Mentality. U: *Phraseology. Theory, Analysis and Applications* [ur. Cowie, Anthony P.]. Oxford: Oxford University Press, 5–75.
- Vidović Bolt, Ivana. 2011. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Vranić, Silvana; Crnić, Mirjana. 2008. Iz fonologije govora Mrkoplja. *Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, XXXVI (1–2), 119–131.
- Vukša Nahod, Perina; Malnar Jurišić, Marija. 2016a. Gdje vuk podne zvoni, a lisica poštu nosi – zoonimski frazemi mjesnoga govora Komina. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 20, 225–248.
- Vukša Nahod, Perina; Malnar Jurišić, Marija. 2016b. Tko im je mršav, a tko debeo? – crtice iz kominske frazeologije. U: *Zbornik radova Šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa* [ur. Botica, Stipe i sur.]. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 421–432.

Phrasemes in Štokavian Ikavian idioms of Gorski kotar

In this paper we analyse phrasemes present in the Štokavian Ikavian idioms in Gorski kotar. These include the idioms of Lič, Mrkopalj and Sunger which belong to different subdialects of the New Štokavian Ikavian dialect. The analysed idioms display differences at the phonological and morphological levels. Consequently, we expect to find similar differences with respect to our analysis of phrasemes. The materials were collected during field research which employed both a targeted questionnaire and recording of free speech. Organic idioms are an inexhaustible source of phraseological material and the analysis of this material allows us to determine the common traits present in the phraseology of a dialect, but also the specific traits of phrasemes that belong to individual local idioms. Therefore, the chosen phrasemes are analysed with respect to various semantic phenomena, and the analysis also includes conceptual analysis. The phrasemes that cover the conceptual sphere related to humans are also dominant in our corpora of the local idioms under scrutiny. Considering that no phraseological analyses of the idioms in question have been carried out in the past, this paper will contribute to a better understanding and description of phraseology in Gorski kotar, but also of Štokavian phraseology in general. This research also contributes to the preservation of the dialectal heritage in the Republic of Croatia.

Keywords: Štokavian Ikavian idioms, Gorski kotar, phraseme, semantic analysis, Štokavian dialect

